

Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek

Burgemeester Van Heeckerenstraat te Eibergen

Opdrachtgever

Woonklavier
Postbus 51
7150 AB Eibergen

Projectnummer

174009

Autorisatie

Gerapporteerd door:	paraaf	datum	status
drs. J. Huizer		28 januari 2004	
drs. D.D.F. Plasmeijer			

Kenmerk

FPL/ALG/SAZ/174009

Gecontroleerd door:	paraaf	datum	status
drs. E.E.A. van der Kuijl			

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Colofon

Opdrachtgever: Woonklavier
Project: Burgemeester van Heeckerenstraat te Eibergen
Projectnummer: 174009
Titel: Inventariserend archeologisch veldonderzoek, Burgemeester van
Heeckerenstraat te Eibergen
Datum: Januari 2004
Auteurs: Drs. J. Huizer, drs. D.D.F. Plasmeijer
Verantwoording: Drs. E.E.A. van der Kuijl
Druk: SyntheGra Archeologie bv, Zelhem
ISSN: 1574-0838

SyntheGra Archeologie bv
Postbus 4
6997 ZG Hoog-Keppel
telefoon: 0314-627708
fax: 0314-627726
www.syntheGra.com

© SyntheGra Archeologie bv, 2004

De rechten van intellectuele eigendom verblijven te alle tijde bij SyntheGra Archeologie bv.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

INHOUD

Inleiding, onderzoekskader en objectgegevens	3
1.1 Inleiding en onderzoekskader	3
1.2 Onderzoekdoel	3
1.3 Objectgegevens	4
2 Onderzoeksmethodiek	5
2.1 Bepaling van de regionale achtergrondwaarden	5
2.2 Historisch onderzoek	5
2.3 Inventarisatie van archeologische gegevens	5
3 Resultaten vooronderzoek	6
3.1 Geologie en geomorfologie van het onderzoeksgebied	6
3.2 Bodemopbouw	7
4 Bewoningsgeschiedenis van de onderzoekslocatie	8
4.1 Prehistorie	8
4.2 Romeinse Tijd	10
4.3 Middeleeuwen	11
4.3 Hamaland	12
4.4 Vroeg-Moderne Tijd	13
4.5 Moderne Tijd	14
5 Resultaten van het veldwerk	15
5.1 Veldverkenning	15
5.2 Toekomstig grondverzet	15
5.3 Opzet van het booronderzoek	15
5.4 Resultaten van het veldwerk	15
6 Conclusie	16
7 Aanbeveling	17
Gebruikte literatuur	18

Bijlagen:

Bijlage 1:	Regionale overzichtskaart
Bijlage 2:	Detailkaart met de locatie met boorpunten
Bijlage 3:	Boorstaten
Bijlage 4:	Overzicht geologische perioden
Bijlage 5:	Lijst met afkortingen

Inleiding, onderzoekskader en objectgegevens

1.1 Inleiding en onderzoekskader

Op 15 januari 2004 is in opdracht van de firma Verhoeve Milieu Oost door Synthebra Archeologie bv een archeologisch booronderzoek uitgevoerd aan de Burgemeester Van Heeckerenstraat 9 - 21 te Eibergen. De locatie is onderzocht in verband met het voornemen om op de locatie nieuwe gebouwen te plaatsen uit te voeren. De totale oppervlakte van het terrein bedraagt circa 1390 m². Het onderzoek bestaat uit een bureaustudie waarbij geologisch relevante kaarten zijn geraadpleegd aangevuld met een historisch onderzoek en een verkennend bodemonderzoek.

Op basis van informatie van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort, is naar voren gekomen dat voor de onderzoekslocatie een lage archeologische verwachtingswaarde van toepassing is. Op basis van de IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden) en AMK (Archeologische Monumenten Kaart) van de ROB kan worden vastgesteld dat dit waarschijnlijk van toepassing is voor het gehele terrein.

De geplande wijziging in het bestemmingplan en het daarmee samenhangende grondverzet kan een bedreiging vormen voor de archeologische waarden in het plangebied. Op basis van diverse rijks- en provinciale regelingen, met name het verdrag van Malta, Nota Belvédère en de Leidraad Provinciaal Omgevingsbeleid dient een inventarisatie van de archeologische waarden in het gebied gemaakt te worden. De provinciaal archeoloog van de provincie Gelderland, mevr. drs. F. de Roode of mevr. drs. M. de Rooij, zal de resultaten van het onderzoek toetsen. De resultaten van het onderzoek zullen vervolgens in de planvorming betrokken dienen te worden.

Het onderzoek en de adviezen hebben betrekking op de Prehistorie tot en met de Nieuwe Tijd. Het onderzoek is afgestemd op het toekomstig grondverzet en de daarmee samenhangende versterking van het landschap en het bodemarchief.

1.2 Onderzoeksdoel

Het onderzoek dient antwoord te geven op de vraag of in dit terrein archeologische waarden aanwezig zijn en zo mogelijk van welke aard. Daarnaast moeten de resultaten gebruikt kunnen worden voor een goede planning van een vervolgonderzoek als op de locatie een vindplaats wordt aangetroffen. De volgende vragen dienen, indien mogelijk, te worden beantwoord:

- Zijn er archeologische waarden aanwezig?
- Wat is de exacte aard en datering van de vindplaats(en)?
- Wat is de te verwachten conserveringsgraad van deze waarden?

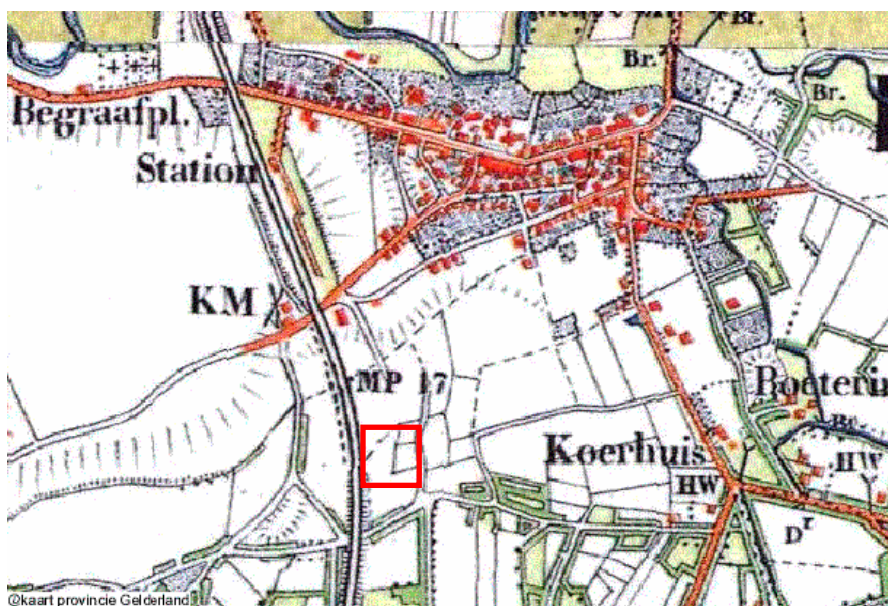
Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

1.3 Objectgegevens

Plaats: Eibergen
Gemeente: Eibergen
Provincie: Gelderland
Toponiem: Burgemeester Van Heeckerenstraat
Projectnummer: 174009
Kaartblad: 34G
Periode: Steentijd tot Nieuwe Tijd
Te onderzoeken oppervlak: ca. 1390 m²
Coördinaten: 241.150 / 457.360
Grondgebruik: woongebied

Afbeelding 1: overzichtsfoto onderzoekslocatie.

Afbeelding 2: onderzoekslocatie op historische kaart uit 1865.

2 Onderzoeksmethodiek

2.1 Bepaling van de regionale achtergrondwaarden

De eerste fase van het historisch onderzoek bestaat uit het bepalen van de regionale achtergrondwaarden. Hiervoor is gebruik gemaakt van beschikbaar kaartmateriaal. Dit is:

- Bodemkaart van Nederland (Schaal 1:250.000)
- Bodemkaart van Nederland (Schaal 1:50.000)
- Geomorfologische kaart van Nederland (Schaal 1:50.000)
- Archeologische Monumentenkaart (AMK)
- Archeologische vondstmeldingen uit het ARCHIS (Archeologisch Informatie Systeem)

2.2 Historisch onderzoek

Voor het Historisch onderzoek zijn de volgende instanties bezocht:

- Bibliotheek Universiteit Leiden
- Koninklijke Bibliotheek Den Haag
- Staring Instituut te Doetinchem
- Gelders Documentatie Centrum

2.3 Inventarisatie van archeologische gegevens

Voor de inventarisatie van archeologische gegevens is gebruik gemaakt van ARCHIS (Archeologisch Informatie Systeem) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) in Amersfoort.

Aan de hand van de geraadpleegde bronnen kan een inschatting gemaakt worden van de geologische en archeologische verwachting op de onderzoekslocatie.

3 Resultaten vooronderzoek

3.1 Geologie en geomorfologie van het onderzoeksgebied

De afzettingen in het gebied zijn gevormd in de laatste ijstijden (het Saalien en het Weichselien). Gedurende de een na laatste ijstijd, het Saalien werd het uit Scandinavië afkomstige landijs opgestuwd in zuidelijke richting. Daarbij werd het bestaande sediment in wallen samen geschoven waardoor onder andere de Veluwe en de Montferlandse heuvels zijn ontstaan. Het grondgebied van de latere Achterhoek en dus ook van de gemeente Eibergen was toen nog bedolven onder een honderden meters dik landijspakket waarin meegevoerde gronddeeltjes zaten. Deze zijn door het schuiven en smelten van het ijs ter plaatse gedeponerd. De toenmalige beddingen van met name de grote rivieren werden langs de zuidrand van het landijs naar het westen verbogen en kregen gedurende het Holoceen (Bijlage 3) het huidige verloop. Na het afsmelten van het landijs aan het eind van het Saalien, stroomde een deel van het water over de laagste plekken van de stuwwallen zodat hier en daar openingen ontstonden waardoor de rivieren hun oude loop probeerden te hervinden, waaronder de Oude IJssel. Er werd onder andere een bres geslagen tussen de stuwwalverbinding van het Montferland en het Oost - Nederlands Plateau. Gedurende het Weichselien, de laatste ijstijd, werden er stuifzand- en dekzandruggen gevormd doordat zand in zeer koude droge periodes van kale vlaktes of droogstaande rivierbeddingen bij storm of harde wind verplaatst werd en elders op oude afzettingen werd gedeponerd.

Na het afsmelten van het landijs werden de dalen geleidelijk opgevuld met zowel door de rivieren aangevoerde sedimenten als met erosiemateriaal uit de stuwwallen. Met name de rivier de Rijn heeft over een grote uitgestrektheid grof zand en grind afgezet, dat behoort tot de Formatie van Kreftenheye¹. In de omgeving van Borculo bevinden deze afzettingen zich in het algemeen enkele meters onder de oppervlakte. Ze zijn in de IJsselvallei tientallen meters dik, maar worden naar het oosten toe steeds dunner en ontbreken rond Winterswijk zelfs geheel. Niet alleen de Rijn, maar ook kleinere rivieren als de Berkel hebben in die tijd zand en grind afgezet, zij het veel meer sporadisch.

In de laatste ijstijd, het Weichselien, heerste in ons land een koud en droog klimaat. Door het vrijwel ontbreken van vegetatie had de wind vrij spel en werden grote hoeveelheden zand verplaatst. Hierdoor werd bijna de gehele Achterhoek met een laag zand van wisselende dikte bedekt, het zogenoemde dekzand. Het voor dekzandgebieden typerende reliëf is opgebouwd uit afwisselende ondiepe laagtes en zacht glooiende dekzandruggen -en koppen. Geohydrologisch gezien bestaat de Achterhoek uit één watervoerend pakket, gevormd door de zanden van de Formaties van Urk, Twente en Kreftenheye. De dikte van het kwartaire pakket bedraagt ter plaatse van de onderzoekslocatie circa 10 meter. De slecht doorlatende geohydrologische basis wordt gevormd door de kleien van de Formatie van Breda². De zogenaamde keileemafzettingen bemoeilijken de doorlatendheid van de bodem. Op plaatsen waar de keileem het dikst is en in afvoerloze laagtes, kon in het op de ijstijd volgende mildere klimaat van het Holoceen veenvorming optreden. Op de hogere en drogere delen ontstonden overwegend gemengd eikenbos. Oorspronkelijk was een groot gedeelte van de Achterhoek dus bedekt met veen. Tegenwoordig zijn de meeste veengebieden, met uitzondering van het Zwillbrocker Venn en het Haaksberger Veen, door ontginning en afgraving verdwenen³.

De regionale grondwaterstroming in het watervoerende pakket is noordwestelijk gericht in de richting van het riviertje de Berkel. In het op de ijstijd volgende mildere klimaat van het Holoceen ontstonden eerst bossen op de hogere delen en vond veenvorming plaats in afvoerloze laagtes.⁴ De Berkel was ook in deze periode actief. De rivier zette zand en grind in de bedding af en klei in de overstromingsgebieden. Deze overstromingsklei werd door de mens dankbaar gebruikt, omdat deze de schrale zandgronden vruchtbaarder maakte. Het bij overstromingen gepaarde wateroverlast werd echter minder op prijs gesteld. Om dit probleem tegen te gaan, alsmede om de

¹ De gebruikte formatienamen zijn die conform Doppert et al., 1975, 11-76.

² Ecolyse B. V., 1991; Van der Kuijl & Dorst, 2001.

³ Rekswinkel en Wabeke, 1999, p. 2.

⁴ Stiboka, 1979, 41.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

begaanbaarheid voor grotere schepen op de Berkel te bevorderen, startte het Waterschap van de Berkel in 1893 met ingrijpende verbeteringswerken, die doorgingen tot in 1980. De verbeteringen hielden onder meer in, dat de rivier korter werd gemaakt door verschillende meanders (rivierbochten) af te snijden, het aanleggen van stuwen (teneinde in de zomer het water langer vast te kunnen houden) en het verleggen van de bedding. Dit laatste gebeurde bijvoorbeeld bij Borculo; de rivier stroomde niet meer dwars door het centrum, maar werd ten noorden van de stad omgeleid. Al deze maatregelen hadden in ieder geval tot gevolg, dat de rol van de Berkel als leverancier van sediment een stuk kleiner was geworden.⁵

3.2 Bodemopbouw

De huidige bovengrond is gevormd door afsterven van vegetatie en ophoping van organisch materiaal. Door biologische en scheikundige processen waarbij micro-organismen een belangrijke rol spelen, maar waarbij ook wormen en andere grotere dieren zijn betrokken, wordt de organische stof afgebroken en omgezet tot humus. Het oorspronkelijke materiaal is tenslotte niet meer te herkennen en men spreekt van humus dat door kleine bodemdieren met de bovenste grondlagen wordt vermengd. Hierdoor ontstaat een min of meer egaal gekleurde, humushoudende bovenlaag, de A1- horizont. Nadat de mens het land in cultuur had genomen, werd de ophoping van organisch materiaal versterkt, doordat in grote delen van oostelijk Nederland intensieve bemesting plaatsvond, onder andere door materiaal uit de potstal. Hierdoor ontstonden de voor dit deel van Nederland zo kenmerkende bolle akkers, ook wel enken of essen genoemd.

Een duidelijk voorbeeld van gronden die door de potstalcultuur ontstaan zijn de zogenaamde enkeerdgronden. In de omgeving van Eibergen komen zowel bruine als zwarte enkeerdgronden voor. Afhankelijk van de aard en hoeveelheid van de gebruikte mest en de duur van de ophoging vertoont het dek verschillen in dikte, textuur en organische stofgehalte. Zwarte esdekken ontstonden door het gebruik van heideplaggen en/of plaggen uit een min of meer oligotroof beekdal in de potstal. Bij gebruik van bosstrooisel en/of plaggen uit een rijker milieu ontstond een bruin esdek.

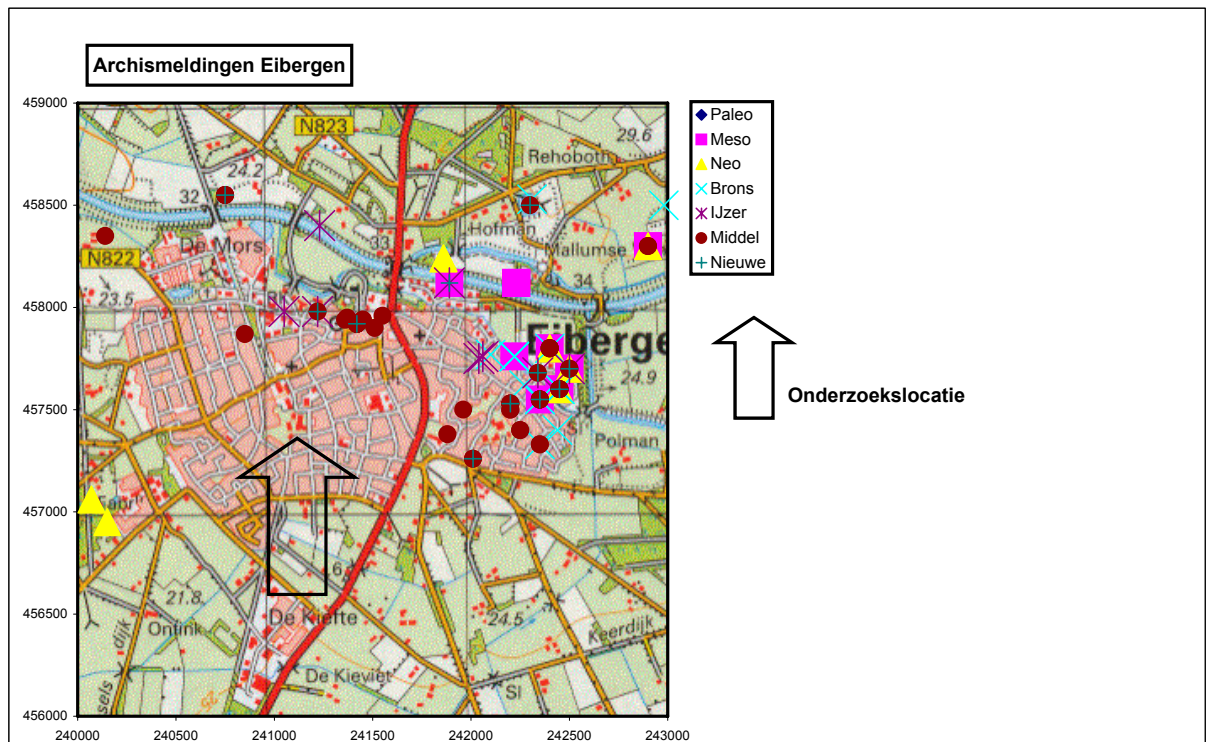
Uit de topografische kaart van Nederland schaal 1:25.000 blijkt dat de hoogte van het maaiveld op de onderzoekslocatie zich op circa 22 m + NAP bevindt.

⁵ Dijkstra et al., 1988, 15-19.

4 Bewoningsgeschiedenis van de onderzoekslocatie

4.1 Prehistorie

Het gebied rond Eibergen kent een lange bewoningsgeschiedenis. Over de oudste geschiedenis van het onderzoeksgebied weten we echter zeer weinig. Voor informatie over deze periode zullen we ons dan ook moeten richten op de beschikbare informatie uit archeologisch onderzoek.⁶ De oudst bekende sporen van bewoning worden gevormd door vuurstenen artefacten die toebehoren aan rondtrekkende, jagers/ verzamelaars uit het Laat-Paleolithicum (13.000 tot 10.000 v.Chr.) Bewoningssporen uit het Laat-Paleolithicum worden vooral verwacht op en rond grootschalige landschappelijke overgangszones zoals de Lochemse Berg naar het Berkendal.⁷ Vanaf het Mesolithicum (8.800 tot 4.900 v.Chr.) is er sprake van een klimaatsverbetering met als gevolg dat het open steppe- en toendralandschap plaats maakte voor een gesloten loofbos.⁸ De jagers/ verzamelaars pasten hun levenswijze aan de veranderende leefomgeving aan. In de omgeving van Gorssel, Ruurlo en Lochem zijn vuurstenen artefacten uit deze periode aangetroffen. In het Neolithicum (4.900 tot 2.000 v.Chr.) vindt de overgang naar een agrarische leefwijze plaats.⁹ Deze periode kenmerkt zich door de technologische veranderingen die plaats vinden o.a. het gebruik van aardewerk en geslepen stenen hakwerktuigen, zoals bijlen en hamerbijlen en het ontstaan van semi-permanente nederzettingen.¹⁰ Op welke wijze de overgang naar de landbouw in Oost-Nederland heeft plaatsgevonden zal verder archeologisch onderzoek in de toekomst moeten uitwijzen.

Afbeelding 3: Vondstmeldingen in de omgeving van de onderzoekslocatie

Waarschijnlijk is er sprake van een lange overgangperiode waarin jagen en verzamelen naast landbouw en veeteelt nog lange tijd onderdeel uitmaakten van de dagelijkse voorziening van de voedselbehoefte. In de Achterhoek zijn verschillende vondsten uit deze overgangperiode bekend, aanwijzingen voor bewoning in deze periode zijn bekend uit Lochem.¹¹

⁶ Borman 1978, 23-69.

⁷ Scholte Lubberink en Lohof 1988, 17.

⁸ Scholte Lubberink en Lohof 1988, 17.

⁹ Scholte Lubberink en Lohof 1988, 17.

¹⁰ Scholte Lubberink en Lohof 1988, 17.

¹¹ Scholte Lubberink en Lohof 1988, 17.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

De zandgronden in Noord, Oost en Midden Nederland worden in het Midden Neolithicum bewoond door de mensen van de Trechterbekercultuur, ook wel bekend onder de naam hunebedbouwers en een zuiver agrarische levenswijze hadden. In Markelo en Neede zijn hiervan sporen terug gevonden.¹² Tijdens het Laat Neolithicum en de Vroege Bronstijd (2.000 tot 1.800 v.Chr.) lijkt op basis van het vondstmateriaal de bewoning in de Achterhoek toe te nemen. Uit het gebied rond de onderzoekslocatie is een aantal vondsten en vindplaatsen bekend o.a. nederzettingen en begraafplaatsen. In Almen is het bestaan van een grafheuvel bekend en heeft men op de Lochemse Berg een vuurstenen dolk van Noordfranse origine gevonden. Uit de Late Bronstijd en IJzertijd (800 tot 12 v.Chr.) zijn wederom veel vindplaatsen en nederzettingen bekend, het gaat hier met name om begraafplaatsen de zogenaamde urnenvelden o.a. te Gorssel, Lochem, Warnsveld, Hengelo, Vorden en Ruurlo. Het zijn begraafplaatsen waarin gecremeerde doden in een urn werden bijgezet.¹³ Vaak werden deze begraafplaatsen door de latere bewoners van het gebied in verband gebracht met heksen en spookverschijningen, zodoende dat deze plaatsen illustere namen dragen als de Witte Wievenbelt te Epse en de Kattenberg op het landgoed De Wiersse te Vorden. Gezien het grote aantal vindplaatsen mag men aannemen dat deze periode zich kenmerkt door een relatief dichte bevolkingsdichtheid.¹⁴ Ook in het specifieke geval van Eibergen mogen we een dergelijke hoge bevolkingsdichtheid afleiden uit de vondsten. Zo zijn er vele fragmenten aardewerk gevonden die teruggaan tot het Mesolithicum¹⁵, evenals bot- en crematieresten¹⁶ en natuurlijk werktuigen van steen en bot.¹⁷ De meeste van de Mesolithische, Neolithische en Bronstijdvindplaatsen bevinden zich even ten noordoosten van de onderzoekslocatie. Het betreft hier vooral vindplaatsen van aardewerk. Een enkele keer zijn eenvoudige sieraden zoals een armband of ringetje teruggevonden. Deze waren als grafgiften meegegeven met een overledene.¹⁸ Vooral de Bronstijd heeft veel aardewerkfragmenten opgeleverd. Vanaf de IJzertijd heeft de bewoning zich geleidelijk meer naar het westen uitgebreid.

¹² Scholte Lubberink en Lohof 1988, 17.

¹³ Scholte Lubberink en Lohof 1988, 17.

¹⁴ Scholte Lubberink en Lohof 1988, 17.

¹⁵ ARCHIS (Archeologisch Informatie Systeem) nrs. 992, 3272, 7802, 7803, 22323, 122248, 122256, 122272, 122281, 122303, 122304, 122306, 122308, 122310, 122311, 122315, 122316, 122317, 122321.

¹⁶ ARCHIS nrs. 987, 1229, 3272, 22323, 122287.

¹⁷ ARCHIS nrs. 3250, 3254, 3263, 3264, 3271, 3273, 7510, 7511, 13451, 13597, 41964, 45864, 122272, 122284, 122285, 122304, 122310, 122317, 122321.

¹⁸ Borman, 1978, 105.

4.2 Romeinse Tijd

Omstreeks 12 v.Chr. verschenen de Romeinen in het gebied rond de onderzoekslocatie.¹⁹ Na een periode van conflicten met de Germaanse bewoners van onder andere Oost-Nederland en het aangrenzende Duitse gebied kozen de Romeinen de Rijn als rijksgrens (*Limes*). De Achterhoek kwam hierdoor niet ver van het Romeinse Rijk te liggen.²⁰ Het waren dan ook de Romeinen die over dit gebied voor het eerst iets geschreven hebben. Uit de periode dat de Romeinen probeerden de grens van het rijk te verleggen van de Rijn naar de Elbe (12 v.Chr.-47 n.Chr.) zijn ons enkele namen van hier woonachtige stammen bekend. Het waren de Amsivarii, de Chamavi, de Bructeri, Tubanti, Tencteri en Usipeten.²¹ De exacte locaties van de woongebieden van deze stammen zijn niet bekend, met het verplaatsen van de Romeinse grens naar de Rijn verdwijnen ze weer voor enkele eeuwen uit de historie. Halverwege de derde eeuw vallen veel van deze Germaanse stammen onder de druk van binnenvallende stammen het Romeinse Rijk binnen. Naast de al genoemde stammen komen in de Romeinse geschriften nu ook de namen van de Chatti en de Saliï voor. In de 4^e eeuw echter werden deze stammen alle tot de Franken gerekend.²² Hier ligt dan ook een historisch dilemma: was het oosten nu Frankisch of Saksisch? Vermoedelijk werden in de Laat Romeinse Tijd (270 tot 450 n.Chr.) grotendeels verlaten, de vondst van een grafveld uit de 5^e eeuw in Zutphen kan een bewijs zijn dat het gebied niet geheel verlaten werd. Mogelijk was er sprake van bewoningscontinuïteit tussen de Romeinse Tijd en de Merovingische tijd (450 tot 725 n.Chr.) Hiermee neemt het een unieke plaats in de geschiedenis van Oost Nederland.

¹⁹ Scholte Lubberink en Lohof, 1988, 17.

²⁰ Scholte Lubberink en Lohof, 1988, 17.

²¹ van Es, 1980, 28-32.

²² Blok, 1979, 11.

4.3 Middeleeuwen

Achter de naam Franken gaat een verzameling van stammen schuil. Men spreekt hier dan ook wel van een stammenzwerm met een losse structuur.²³ Het feit dat veel stammen aan de grens van het Romeinse Rijk woonden heeft er waarschijnlijk toe geleid dat er een gemeenschappelijke mentaliteit en samenhangsgevoel is ontstaan. De naam Frank was waarschijnlijk de naam van de belangrijkste stam, de Saliërs en betekende onstuimig, dapper.²⁴ Zoals gezegd trokken vanaf de 3^e eeuw de Saksen vanuit Noord-Duitsland naar het zuiden toe en brachten de Saliërs in het nauw. Onder deze druk trokken de Saliërs de grenzen van het Romeinse Rijk over, waar ze als bondgenoten (foederati) werden opgenomen. De afzonderlijke vorstendommen werden door Chlodowich (Clovis) verenigd. Vanaf dat moment begon de feitelijke opbouw van het Frankische Rijk. Het kerngebied van dit rijk lag tussen de Somme en de Loire. Na de splitsing in twee delen Auster en Neuster verplaatste het kerngebied zich in de 7^e eeuw naar het noordoosten. Ook de Karolingers die de macht van de Merovingers overnamen richtten hun aandacht op het oosten.²⁵ In de 8^e eeuw lag de grens tussen Franken en Saksen bij de Gelderse IJssel. Na enkele veroveringstochten tegen de Saksen slaagt Karel de Grote er in 804 in om zijn rijksgrens te vestigen aan de Elbe.²⁶ Opmerkelijk is een deel van de Saksische adel bereid was het Frankische bewind te aanvaarden en het christendom als geloof aan te nemen. Continuïteit van bewoning in oostelijk Nederland kan door de overlevering van de stamnamen Chamavi en Saliï in de streeknamen Hamaland (Hamalando in begin 9^e eeuw) en Salland (Salahom 814, Salalant 960) verondersteld worden.²⁷ Aan het eind van de 8^e eeuw waren de Franken doorgedrongen tot aan de Gelderse IJssel. Vanuit het Domklooster te Utrecht werd Lebuïnus gestuurd om te gaan prediken onder de heidenen in het grensgebied van Franken en Saksen. Hij stichtte een kapel te Wilp en kerk te Deventer die door de Saksen weer werd vernietigd. Zijn opvolger Liudger had gelijk opgaand met de veroveringen van Karel de Grote meer succes. Naast Wilp en Deventer stichtte Liudger ook twee kerken in Wichmond en Zelhem.²⁸

Tot 1795 hoorde Eibergen tot de heerlijkheid Borculo.²⁹ Borculo heeft zijn ontstaan te danken aan de kasteelheer van het Hof. In 1151 wordt voor het eerst de familie Van Borculo genoemd. Eibergen ontwikkelde zich in de 13^e en 14^e eeuw tot een regionaal centrum. Enkele honderden meters ten oosten van de onderzoekslocatie bevond zich de zogeheten 'Borg', een soort kasteel, dat ongeveer op de plaats van het huidige gemeentehuis stond.³⁰

²³ Wenskus, 1961.

²⁴ Blok 1979, 11.

²⁵ Blok 1981, 288-304.

²⁶ Palmboom, 1983, 56.

²⁷ Palmboom, 1983, 57.

²⁸ Blok 1979, 59-62.

²⁹ Vaarwerk et al., 1988, 19.

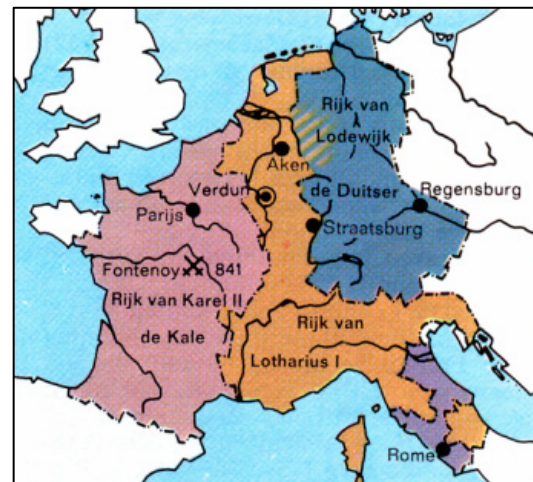
³⁰ Rekswinkel & Wabeke, 1999, 17.

4.3 Hamaland

Om greep te krijgen op het uitgestrekte Frankische rijk werd het verdeeld in een aantal graafschappen. Aan het hoofd kwam een graaf te staan die namens de Frankische vorsten het openbaar gezag moest uitoefenen. Als tegenprestatie kreeg deze graaf delen van het koninklijk domein onder zijn hoede. De graaf kon aanvankelijk door de koning uit zijn functie worden gezet, maar dit werd in de loop der tijden steeds moeilijker daar het ambt en de goederen steeds meer tot erfelijke lenen werden gemaakt.³¹ De macht van de graven nam nog meer toe toen onder druk van de invallen van de Vikingen het centrale gezag steeds meer naar de achtergrond verdween. Mogelijk dat in deze periode de basis voor de macht van de graven van Hamaland is gelegd. Hamaland, een Karolingische graafschap wordt voor het eerst genoemd aan het begin van de 9^e eeuw. Mogelijk dat het oude land der Chamaven onderdeel uitmaakte van het Hamaland. In 855 wordt een Wigman als graaf van Hamaland genoemd.³² Bij gebrek aan mannelijke nakomelingen lukt het de graven van Hamaland niet om de macht te behouden. Een groot gedeelte van het gebied wordt door een later Wigman dan ook geschonken aan het in 968 door hem gestichte klooster Elten, waar zijn dochter Liudgard abdis was.³³ Dit tot grote onvrede van zijn andere dochter Adela die samen met haar tweede echtgenoot Balderik zich beroepend op het Saksisch recht, een deel van de erfenis op eiste. Uiteindelijk werd de erfenis tussen het klooster Elten en Adela verdeeld. De bezittingen van Adela en Balderik werden door de Duitse koning in 1018 vervallen verklaard. De bisschop van Utrecht kreeg in 1046 noordelijke gedeeltes van Hamaland in handen terwijl Dirk en Gerard, nakomelingen Gerardus Flamens stamvader van de graven van Gelre in het zuidelijke gedeelte van Hamaland veel landgoederen in hun bezit hadden. Door de strijd na de dood van Wigman kwamen in het noordelijke gedeelte de heren en later graven van Zutphen en in het zuidelijke gedeelte de graven van Gelre-Wassenberg aan de macht. Door het huwelijk van Irmard de dochter van graaf Otto van Zutphen met graaf Gerard III van Gelre kwamen de twee delen van Hamaland weer bij elkaar.

Afbeelding 4: het Frankische rijk.

Afbeelding 5: het verdrag van Verdun uit 843.

³¹ Palmboom, 1983, 59.

³² Palmboom, 1983, 59.

³³ Palmboom, 1983, 59.

4.4 Vroeg-Moderne Tijd

De oorspronkelijke betekenis van marke was: merk of grens. Later werd de marke een door een grens omsloten gebied. De grenzen met andere marken werden vaak aangeven met een steen of markepalen. De marke als samenlevingsvorm ontstond ergens tussen 1000 en 1300 op de zandgronden van Oost Nederland. De marke kon meer dan één buurtschap omvatten of juist samen vallen met één buurtschap. De boeren moesten leven van wat ze zelf verbouwden en van de vruchten die in het wild groeiden op de woeste gronden. Rogge, haver, boekweit, erwten en hennep waren lange tijd het voornaamste gewas dat verbouwd werd. De bewoners ontmoeten elkaar regelmatig in de buurtschap zo dat de naoberschap ontstond.³⁴ de onderlinge verbondenheid werd vergroot doordat men dikwijls binnen de buurtschap trouwde. Men leefde met elkaar mee, in voor en tegen spoed. Het was een hechte gemeenschap met duidelijke standverschillen, de adel was de hoogste klasse, gevolgd door de scholteboeren en andere grondeigenaren, na hen kwamen de pachters (bouwluiden) en keuterboeren (kaeters). Binnen de marke werd het gebruik van de gemeenschappelijke grond geregeld. Eigenaren van erven mochten deel nemen aan markenvergaderingen onder leiding van de markenrichter, vaak de burgemeester. De dagelijkse toezicht in de marke liet de markenrichter vaak over aan de schutters.³⁵

³⁴ Beuzel 2000, 14.

³⁵ Beuzel 2000, 16.

4.5 Moderne Tijd

De modernisering in de 19^e eeuw drongen pas laat tot Eibergen door. In 1884 kreeg Eibergen een spoorwegstation aan de pas geopende lijn tussen Winterswijk en Neede. De lijn was tot 1938 in gebruik voor personenvervoer. Tot in de jaren 1970 werden er nog goederen vervoerd, maar toen werd de lijn opgeheven.³⁶

Het oostelijke gebied van Nederland speelde als onderdeel van het door generaal H.G. Winkelman uitgedachte Nederlandse Verdedigingsplan slechts een vertragende rol. Het plan hield een verdediging in van de Grebbelinie met daarachter als kern de Vesting Holland.³⁷ De in het oosten van het land gelegerde grensbataljons hadden tot taak de vijandelijke grensoverschrijvingen te melden en de opmars van de vijand tot de IJssel te vertragen.³⁸ In de avond van 9 mei 1940 ontvingen de grensbataljons het bericht 'Wees deze nacht op uw hoede' en nog die zelfde nacht trokken Duitse troepen de Nederlandse grens over tussen Coevorden en Winterswijk.³⁹ Een periode van vijf jaar bezetting begon.

Het gebied rond de onderzoekslocatie kwam pas vrij laat tot ontwikkeling. Op historisch kaartmateriaal uit het begin van de 20e eeuw is duidelijk te zien dat de locatie en het gebied er omheen nog een agrarische bestemming had. Vooral langs de spoorlijn ontstond geleidelijk aan echter steeds meer industrie. Relatief grote bedrijven ontstonden, zoals de Koninklijke Textiel Veredelingsindustrie (KTV), Bouquié en de slijpschijvenfabriek Flexovit, nog steeds een grote werkgever in Eibergen. Toenemende concurrentie uit zuidelijke landen zorgde er in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw voor, dat de economische structuren zoals die lang hadden bestaan werden aangetast.⁴⁰ De leerlooierij die voor veel werkgelegenheid zorgde in Oostelijk Nederland verloor steeds meer terrein. Het van oudsher op de zandgronden gevestigde 'gemengd bedrijf' evolueerde in deze jaren tot een grootschalig geheel op veeteelt gericht bedrijf.⁴¹ De meeste van de fabrieken zijn inmiddels verhuisd en de ruimte is grotendeels opgevuld met woningbouw. Alleen de KTV zit nog op de zelfde plek. Ook zijn er nog enkele spoorbruggen van de inmiddels verdwenen spoorlijn overgebleven.⁴²

³⁶ Rekswinkel & Wabeke, 1999, 5.

³⁷ Janssen, 1983, 132.

³⁸ Janssen, 1983, 132.

³⁹ Janssen, 1983, 132.

⁴⁰ Schutten, 1983, 171.

⁴¹ Schutten, 1983, 172.

⁴² Rekswinkel & Wabeke, 1999, 26.

5 Resultaten van het veldwerk

5.1 Veldverkenning

Op 15 januari 2004 is door Synthegra Archeologie bv in opdracht van de firma Woonklavier te Eibergen een veldverkenning uitgevoerd in aanvulling op het bureauonderzoek op de locatie Burgemeester Van Heeckerenstraat 9 - 21 te Eibergen. De veldverkenning heeft plaatsgevonden door middel van een visuele inspectie van het terrein. Tijdens de veldverkenning zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen die duiden op (pre)historische bewoningsactiviteiten.

5.2 Toekomstig grondverzet

De locatie zal gebruikt gaan worden ten behoeve van geplande nieuwbouw. De bestemmingsplanwijziging heeft tot gevolg dat de grond geroerd wordt op plaatsen waar dit nog niet eerder is gebeurd. De gegevens van het bureauonderzoek zijn gebruikt voor het bepalen van het boorpatroon waarbij rekening is gehouden met de bodemlagen die ooit bewoond geweest kunnen zijn.

5.3 Opzet van het booronderzoek

Het booronderzoek, aansluitend op de veldverkenning ('Landesaufnahme'), is eveneens uitgevoerd op 15 januari 2004. Het boorpatroon en de boordiepte zijn afgestemd op de te verwachten bewoningssporen. Er werden zeven boringen verricht met een handboor van het type Edelman en met een diameter van 7 cm. Iedere boring werd tot minimaal 25 cm in de ongeroerde grond uitgevoerd en met een einddiepte van 2 m beneden het maaiveld. De boringen 1 en 2 werden echter tot een diepte van 170 cm uitgevoerd. Relevante boorpunten werden geboord met een handboor met een diameter van 15 cm, waarvan de relevante bodemlagen werden gezeefd op een zeef met een maaswijdte van 4 mm. De bodemprofielen zijn geanalyseerd conform de eisen van de werkgroep Geo-archeologie en NEN 5104 tot boorstaten verwerkt.

5.4 Resultaten van het veldwerk

Globaal kan gesteld worden, dat de profielen van alle zeven boringen dezelfde opbouw vertonen. In het algemeen bestaan de boringen uit een laag donkerbruin tot zwart matig fijn zand, die zwak siltig en sterk humeus is en waarin sporen puin voorkomen. Dit pakket ligt, overigens veelal met een scherpe grens, op een lichtbruin gekleurd zandpakket, dat in korrelgrootte varieert van matig fijn tot uiterst grof en dat hier en daar grind bevat. In boring 6 is onderin, tussen 180 en 200 cm een veenlaag aangetroffen. Aangezien er veel herkenbare houtresten in dit veen voorkomen, gaat het hier om bosveen.

De dikte van het bovenste, donker gekleurde zandpakket varieert in zes boringen van 90 tot 150 cm. In boring 4 daarentegen loopt dit pakket zelfs door tot 190 cm.

Het onderste, lichtbruin gekleurde zandpakket, is een restant van de oorspronkelijke C-horizont van een bodem. De rest van het oorspronkelijke bodemprofiel is afgetopt, verstoord en/of vervangen door puin, ophoogzand, tuinaarde en dergelijke. De oorspronkelijke humeuze bovenlaag (de A-horizont) is vrijwel geheel verstoord of verdwenen. De meeste kans om archeologisch materiaal aan te treffen was in de A-horizont of een eventueel restant daarvan. Door het ontbreken van een A-horizont in het onderzoeksgebied zijn er helaas er geen relevante sporen gevonden. Het grove, grindige zandpakket wat zich onder de zwarte zandlaag bevindt, is vermoedelijk een fluviatiele (= rivier-) afzetting. Dit is af te leiden uit de grofheid van het materiaal en de grote variatie in korrelgrootten. Het bosveen onder in boring 6 kan een gedeelte zijn van een opvulling van een verlaten geul van dit riviersysteem.

6 Conclusie

Op basis van de boringen, de stratigrafie en het vondstmateriaal is het terrein te interpreteren als een gebied met lage archeologische verwachting. Dit is in overeenstemming met de verwachting van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort voor dit terrein. Uit de boringen is helaas gebleken dat het bodemprofiel binnen het onderzoeksterrein geen natuurlijke opbouw meer heeft. Door het ontbreken van archeologische indicatoren is er geen datering te geven aan de aangetroffen grondlagen. Sporen van een cultuurlaag zijn in de boringen niet aangetroffen. Sporen van een cultuurlaag zijn in de boringen niet aangetroffen. De oorzaak hiervan is waarschijnlijk gelegen in het feit, dat de onderzoekslocatie zich onder in een woonwijk bevindt. De oorspronkelijke bovenlaag van de bodem (A- en B-horizonten) zullen bij de aanleg afgegraven en/of geëgaliseerd en daardoor zwaar verstoord zijn. Er is nu dus sprake van een A/C-profiel, waarbij een zeer recente A-horizont (niet ouder dan de bebouwing van de locatie) met een scherpe grens op een C-horizont ligt. Het doel van het onderzoek was, een antwoord te vinden op de in de inleiding gestelde vragen:

- Zijn er archeologische waarden aanwezig?
- Wat is de exacte aard en datering van de vindplaats(en)?
- Wat is de te verwachten conserveringsgraad van deze waarden?

Terugkoppelend naar deze vragen, kunnen we vaststellen dat er in het onderzoeksgebied geen archeologische waarden aanwezig zijn en dat de vragen over aard en datering van de vindplaats en over de te verwachten conserveringsgraad derhalve niet van toepassing zijn.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

7 Aanbeveling

Op basis van het door SyntheGra Archeologie bv uitgevoerde onderzoek bestaat er geen bezwaar tegen de voorgenomen plannen op het onderhavige terrein. Mochten er tijdens de werkzaamheden archeologische indicatoren van (pre-) historische activiteiten worden aangetroffen dat geldt hiervoor conform de monumentenwet uit 1988, een meldingsplicht bij het bevoegd gezag, de provinciaal archeoloog van de provincie Gelderland, mevr. drs. F. de Roode of mevr. drs. M. de Rooij.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Gebruikte literatuur

- Beuzel, J.B., 2000: *De marke Verwolde, Laren en Oolde*, drie buurtschappen in één marke, Delden.
- Blok. D.P., 1979: *De Franken in Nederland*, Haarlem.
- Blok. D.P., 1981: *De Frankische periode tot 880* in: AGNI, 288-304; Blok, *De Franken in Nederland*, 35.
- Borman.R., 1978: *Oost-Gelderland archeologisch bekeken*, Zutphen.
- Borman.R., 1982: *Archeologie in Gelderland*, Zutphen.
- Doppert, J.W.Chr., G.H.J. Ruegg, C.J. van Staalduinen, W.H. Zagwijn en J.G. Zandstra, 1975, *Formaties van het Kwartair en Boven-Tertiair in Nederland* in: Zagwijn, W.H. en C.J. van Staalduinen (red.), *Toelichting bij de geologische overzichtskaarten van Nederland*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem
- Ecolyse Nederland b.v., 1991, *Verslag van onderzoek naar bodemverontreiniging op het terrein "Garage Thijssen" te Eibergen*. Projectfase nader onderzoek. Projectnr. T-580.40PR/MV. Aduard.
- Eeftink, J., 2003: *Geschiedenis van Lochem*, Zutphen.
- Es. van W.A., 1980: *De Romeinen in Nederland*, Haarlem.
- Jansen G.B. en Beukelaer J.F. Th. De., 2000: *1925 Stichting Borculo*, Aalten.
- Janssen, G.B., 1983: *Lochem in het defensief* in: Over stad en scholtambt Lochem, een beschrijving na 750 jaar, Lochem.
- Kuijl, E.E.A. van der en M.M.C. Dorst, 2001: *Rapportage Standaard Archeologische Inventarisatie en Aanvullende Archeologische Inventarisatie Bronbeekstraat 15, Garage Hartgerink te Eibergen*, Projectnummer 171017, Synthebra bv, Zelhem.
- Kötzschke. R., 1906: *Die Urbare der Abtei Werden a.d. Ruhr*, Bonn.
- Palmboom. E., 1983: *De nederzetting in de middeleeuwen* in: Over stad en scholtambt Lochem, een beschrijving na 750 jaar, Lochem.
- Rekswinkel, M. en Wabeke J., 1999, *Cultuurhistorische Beschrijving Eibergen. Sporen uit een rijke geschiedenis*. Arnhem.
- Scholte, H.B.G. en Lohof, E., 1988: *Waardevol Cultuurlandschap De Graafschap*, Amsterdam
- Schutten, G.J., 1983: *Een sociaal-economische schets van Lochem en omgeving in de laatste eeuwen* in: Over stad en scholtambt Lochem, een beschrijving na 750 jaar, Lochem.
- Stiboka, 1979: *Toelichting bij de Bodemkaart*, kaartblad 34 oost en 34 west, Wageningen

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Vaarwerk B.H.M. te., (red.) Kleine Reeks, *Verhalen over de geschiedenis van Stad en Heerlijkheid Borculo deel 1*, Borculo.

Vaarwerk B.H.M. te., Kleine Reeks, *Verhalen over de geschiedenis van Stad en Heerlijkheid Borculo, deel 8*, Borculo.

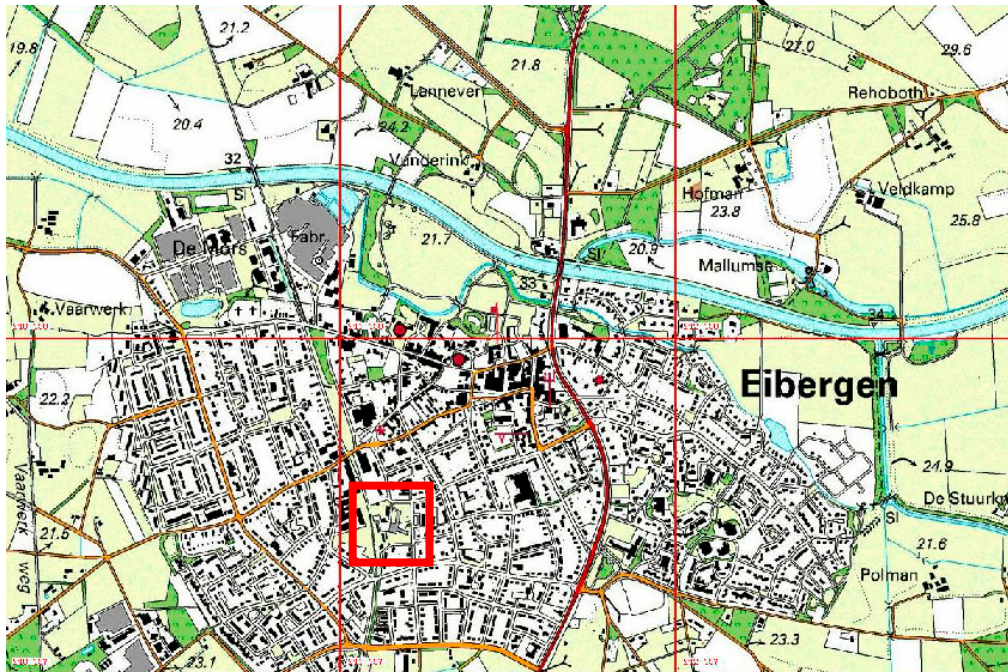
Verloet. J.A.J., 1983: *Het landschap van Lochem tot omstreeks 1830*, in: Over stad en scholtambt Lochem, een beschrijving na 750 jaar, Lochem.

Wenskus. R., 1961: *Stammesbildung und Verfassung*, Köln-Gras.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Bijlage 1: Regionale overzichtskaart

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Bijlage 2: Detailkaart van de locatie met boorpunten

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Bijlage 3: Boorstaten

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Bijlage 4: Overzicht van geologische perioden

Project : Inventariserend Veldonderzoek
 Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

geologische perioden					ouderdom in jr. voor heden				
Holoceen				Subatlanticum	actueel en zeer recent	100			
				Subboreaal		2 900			
				Atlanticum		5 000			
				Boreaal		8 000			
				Preboreaal		9 000			
						10 200			
Pleistoceen	Laat	Weichselien	Laat	Jonge Dryas		11 000			
				Allerød		11 800			
				Oude Dryas		12 000			
				Bølling		13 000			
			Midden						
			Vroeg					29 000	
									73 000
			Midden	Saalien					120 000
									300 000
						700 000			
Vroeg									

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

Bijlage 5: Lijst met gebruikte afkortingen

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : FPL/ALG/SAZ/174009

LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AAI	Aanvullende Archeologische Inventarisatie
AAO	Aanvullend Archeologisch Onderzoek
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
BP	Before Present
CAA	Centraal Archeologisch Archief
GHG	Gemiddeld Hoogste Grondwaterstand
GLG	Gemiddeld Laagste Grondwaterstand
IKAW	Indicatieve Kaart Archeologische Waarden
MV	Maaiveld
NAP	Nieuw Amsterdams Peil
RGD	Rijks Geologische Dienst
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
SAI	Standaard Archeologische Inventarisatie
STIBOKA	Stichting Bodem Kartering